

*В.І. Ямковий,
здобувач каф. цивільно-правових дисциплі
Нац. ун-ту внутр. справ*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Формування правової держави в Україні полягає, в першу чергу, в ствердженні в нашому суспільстві верховенства та суворого дотримання законів, а також в забезпеченні належного правового становища особистості як найвищої соціальної цінності в державі. У зв'язку з цим в умовах здійснення правової реформи зростає роль досліджень, що стосуються реалізації положень норм, встановлених в якості закону, а також гарантій прав і свобод людини і громадянина.

В літературі гарантії прав та свобод визначаються по-різному: як умови, засоби та способи, що забезпечують здійснення і всебічну охорону прав та свобод людини, тобто уся сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на їх практичну реалізацію та усунення можливих перешкод їх здійснення [1]; як обов'язки держави захищати людину, створювати правові, соціальні, культурні умови для реалізації її прав і свобод; діяльність міжнародних та державних органів щодо захисту прав людини [2, с.76] тощо. З цього можна зробити висновок, що гарантії прав і свобод людини являють собою основні способи та засоби, за допомогою яких особа має можливість реалізувати свої права.

При цьому слід відзначити, що в умовах правової держави всі гарантії мають бути юридичними, що визначаються як передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод людини і громадянина [3, с.40]. В свою чергу, юридичні гарантії поділяються на нормативно-правові та організаційно-правові. Найважливіша роль в забезпеченні організаційно-правових гарантій захисту прав і свобод людини належить судам.

За радянських часів суд визначався як орган управління, основним завданням якого було проведення політики панівного класу щодо закріплення і захисту основ його політичного та економічного панування [4, с.22], як орган правосуддя, покликаний забезпечити найсуворіше проведення дисципліни та самодисципліни трудящих [5, с.54], сприяючи підвищенню правосвідомості радянських людей, попередженню та викоріненню правопорушень [6, с.6]. Це спричинило підміну основної функції суду – здійснення правосуддя – не притаманною йому функцією управління, здійснення державної політики та виховання громадян, що сприяло сприйняттю суду як карального органу, в кращому разі органу сутяжництва. В сучасних умовах починає формуватися нейтральне ставлення

до суду як засобу для вирішення спорів про право та усунення юридичних невизначеностей [7].

Конституція України піднесла роль суду на рівень, який він має займати у демократичній правовій державі. Захист прав і свобод людини віднесено до основних повноважень судової влади.

Зараз можна з впевненістю констатувати, що поступово відбувається трансформація ролі суду від органу примусу до такого, що покликаний здійснювати державний захист прав і свобод людини. У зв'язку з цим однією з центральних в цивільному процесуальному праві стає проблема дослідження та удосконалення механізму здійснення в цивільному судочинстві права громадян на судовий захист, як суб'єктивного права, що служить гарантією реальності інших прав громадян. Зазначена проблема повинна охоплювати наступні складові механізму здійснення права на судовий захист:

- механізм забезпечення права, що служить передумовою його здійснення;
- механізм безпосередньої реалізації, тобто фактичного перетворення права в життя;
- механізм охорони, що вступає в дію при порушенні конституційного права громадян на судовий захист.

При цьому невірно характеризувати право на судовий захист лише як елемент загальнонормативного державно-правового (конституційного) правовідношення, не пов'язаний з цивільним процесуальним правом, оскільки саме останнє повинно регулювати процес реалізації суб'єктивного права на судовий захист.

Процес побудови в Україні правової держави, тобто такої, що характеризується взаємною відповідальністю держави і громадянина, потребує не тільки поліпшення механізму перетворення в життя принципів і норм, закладених в законах, чіткості у визначенні поняття конституційного права на судовий захист, а й, головне, розробки дієвого механізму його реалізації.

Концепція права на судовий захист має виходити з наступного:

- право на судовий захист характеризується своїм соціальним змістом – можливістю користуватися соціальним благом – правосуддям;
- право на судовий захист є динамічним (його проявлення можливе з моменту виникнення як елементу правового статусу громадянина до безпосередньої реалізації);
- право на судовий захист повинно протиставлятися обов'язку держави створювати та підтримувати гарантії його реальності, а також забезпечувати через діяльність судів безпосередній захист благ громадян від посягань;
- право на судовий захист є елементом змісту конституційного правовідношення, в якому зобов'язаним суб'єктом виступає держава, а на стадії безпосередньої реалізації – суд будь-якої інстанції;
- право на судовий захист служить юридичною базою для процесуальних прав заінтересованих осіб, в свою чергу суб'єктивні процесуальні

права виступають юридичними засобами, які забезпечують фактичну можливість здійснення права на судовий захист.

Виходячи з цього, удосконалення механізму реалізації права на судовий захист в Україні з урахуванням правової та судової реформи повинно включати:

- удосконалення процедури підготовки та прийняття законів, які б втілювали в життя статті Конституції щодо реальності права на судовий захист, з метою охорони конституційних норм та запобігання спробам змінити їх зміст;

- реалізацію можливості апеляційного та касаційного оскарження рішення суду шляхом визначення предметної та функціональної компетенції зазначених судів;

- подальше посилення нормативного та організаційного забезпечення права судового захисту та надання суб'єктам додаткових засобів здійснення можливості, передбаченої ст. 55 Конституції, зокрема щодо звернення до відповідних міжнародних судових установ за умови вичерпання всіх національних засобів правового захисту;

- законодавче закріплення положень, що посилювали б персональну відповідальність судді за незаконну відмову суду надати захист порушеному праву, порушення строків розгляду цивільної справи в суді тощо;

- встановлення дисциплінарної відповідальності суддів за відхилення від дотримання вимог роз'яснень Пленуму Верховного Суду України;

- більш послідовне вираження в ЦПК України вимоги про незацікавленість суддів в результатах розгляду справи через чіткіше визначення підстав, що виключають можливість участі судді в розгляді цивільної справи;

- приділення більшої уваги розробці процесуальних санкцій за порушення процесуальних прав в цивільному судочинстві.

Список літератури: 1. Малеин Н.С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан // Советское государство и право. 1974. № 6. 2. Словарь-справочник по праву. Составитель А.Ф.Никитин. – М., 1995. 3. Погорилко В.Ф., Сірий М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. К., 1997. 4. Вышинский А.Я., Ундревич В.С. Курс уголовного процесса. Т.1. Судостроительство. М., 1936. 5. Суд и правосудие в СССР / Под ред. М.П.Шаламова. М., 1974. 6. Добровольская Т.Н., Новиков С.Г., Рагинский М.Ю. Правосудие, арбитраж и прокурорский надзор в социалистическом общенародном государстве. М., 1977. 7. Дмитриев Ю.А., Черемных Г.Г. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека // Государство и право. 1997. № 8.

Надійшла до редколегії 28.04.2001р.